

УДК 316.6

МОЖЛИВОСТІ СИТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

М.М. Скорик

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

Київський інститут гендерних досліджень

kgsi.org@gmail.com

Скорик М.М. Можливості ситуаційного аналізу у соціально-психологічних дослідженнях. Статтю написано, враховуючи суттєві переваги диспозиційних пояснень в ряді робіт із соціальної психології, що фіксувались автором та її колегами на матеріалі гендерних досліджень в психології. Представлено сучасний етап персонологічно-ситуаційних дискусій з метою виявити можливості та обмеження ситуаційного аналізу у вітчизняній соціально-психологічній науці. Перша частина статті містить короткий ретроспективний огляд історичних дискусій стосовно «соціальної ситуації» як концепту, ситуаційних пояснень як резерву для розширення прогностичних можливостей психології. Друга частина містить теоретичний розгляд «людини-в-ситуації» в її сучасних психологічних прочитаннях та пропонує окремі інтеграційні моделі ситуаційного психологічного аналізу. Зокрема, запропоновані модель ситуаційно обумовлених диспозицій; включення в аналіз ситуацій основних соціальних, пізнавальних і мотиваційних процесів індивіда через розгляд того, як він ці ситуації кодує та оцінює.

Ключові слова: ситуціоналізм, ситуація, ситуаційний аналіз, персонологія, диспозиційна концепція особистості.

Скорик М.М. Возможности ситуационного анализа в социально-психологических исследованиях. Статья написана, исходя из существенных преимуществ диспозиционных объяснений в ряде работ по социальной психологии, которые фиксировались автором и его коллегами на материале гендерных исследований в психологии. Представлен современный этап персонологических-ситуационных дискуссий с целью выявить возможности и ограничения ситуационного анализа в отечественной социально-психологической науке. Первая часть статьи содержит краткий ретроспективный обзор исторических дискуссий о "социальной ситуации" как концепте и ситуационных объяснений как резерва для расширения прогностических возможностей психологии. Вторая часть содержит теоретическое рассмотрение "человека-в-ситуации" в ее современных психологических прочтениях и предлагает отдельные интеграционные модели ситуационного психологического анализа. В частности, предложены: модель ситуационно обусловленных диспозиций; включение в анализ ситуаций основных социальных, познавательных и мотивационных процессов индивида через рассмотрение того, как он эти ситуации кодирует и оценивает.

Ключевые слова: ситуационализм, ситуация, ситуационный анализ, персонология, диспозиционная концепция личности.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація, коли наше суспільство, світ зіткнулися зі значними викликами, зокрема тими, що прямо загрожують їх безпеці, вимога формувати життєстійкість особистості у сучасному мінливому та нестабільному світі стає однією з першорядних задач психологічної науки і практики. Особливо чітко ця потреба проявилася у зв'язку з психологічними вимірами агресії, зокрема інформаційної, якої зазнали й зазнають зараз широкі прошарки українського суспільства. Не дивно, що визначення умов, за яких можливо гарантувати психологічну безпеку особистості, долати наслідки впливу суспільно-політичної нестабільності стають актуальними для українських психологів [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі українські соціальні психологи відзначають брак розроблених та ефективних технологій позитивного психологічного впливу на постраждалих [2].

Так, відома українська соціальний психолог З. Карпенко констатує ситуацію низької готовності фахової психологічної спільноти та її певну розгубленість, зокрема – перед лицем «дедалі абсурдніших симулякрів» нинішньої інформаційної війни [1]. На нашу думку, дана проблема пов'язана не лише з нестачею організаційних, фінансових та інших ресурсів для протидії, але й з браком достатніх концептуальних і методичних засобів, розроблених психологами: невивченістю поточної практики руйнівного впливу («воздейственной практики» – Т.С. Кабаченко [3]), та зокрема з відсутністю цілісної систематизованої моделі діагностики і попередження психологічно-інформаційного маніпулювання в умовах зовнішньої агресії.

Зараз поширені два взаємодоповнюючі підходи до забезпечення психологічної безпеки людини у критичних ситуаціях, що лишаються актуальними для вітчизняної психологічної науки. За одного з них, стану безпеки можна досягти ліквідувавши самі джерела небезпеки. За іншого, особиста безпека людини є результатом подолання нею негативних впливів завдяки особистісним якостям [4]. Водночас, як вказує Л.Д. Заграй, спостерігаємо іще один «підхід – ситуаційний, відповідно до якого

реакція людини на ситуацію небезпеки залежить від здатності індивіда сприйняти, інтерпретувати її певним чином і діяти в залежності від наявності у досвіді необхідних практик опанування» [4]. На нашу думку, наразі можливості ситуаційного підходу, як і можливості ситуаційного аналізу в соціально-психологічних дослідженнях розкриті й застосовуються недостатньо. Вони є ширшими, аніж, скажімо, їх застосування при вивченні адаптивної (чи копінг-) поведінки, чи в окремих напрямках директивної психотерапії. Узагальнюючи, ми б сказали, що хоча ситуаційний аналіз у вітчизняних дослідженнях має доволі вузьку нішу і його використання часто обмежується окремими напрямками, можливості його ширшого застосування зараз знову стають на часі.

Мета статті: представити фаховому загалу сучасні теоретичні можливості ситуаційного аналізу та їх застосування до актуальних проблем вітчизняної психологічної практики та її наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Як правило, ситуаційний аналіз розглядають як «вивчення чи аналіз поведінки в природному середовищі, а не в лабораторії» [7]. В ситуаційному аналізі поведінку людини вивчають у природних для неї умовах, тобто у значенні близькому до методу «природного», «натуралістичного» спостереження (naturalistic observation): вивчення організмів в природному середовищі їх існування чи звичній обстановці, що не порушує природний хід подій і не викликає відповідної реакції, бо відбувається за відсутності маніпуляції чи цілеспрямованого впливу з боку дослідника [5].

Водночас, основна проблема стає видна прямо на етапі визначення – і «натуралістичне спостереження» як метод надто давнє і широке [5], порівняно із власне ситуаційним аналізом; і концепт «ситуації» в психологічному тезаурусі куди більш складний, аніж отут прирівняти до нього «природне середовище», «природні умови», «звична обстановка» і подібні визначення. Ми вже звертали увагу, що сам концепт «ситуації» не являється таким природнім, ані простим; він розглядається різними вченими по-різному [6], і має власну, і то суттєву історичну ретроспективу розгляду і тлумачення [8], які доволі важко ігнорувати.

У зарубіжних підходах поняття «соціальної ситуації» є менш поширеним, аніж його змістовний аналог – поняття «визначення ситуації», що підкреслює активні, діяльнісні та динамічні аспекти соціальних ситуацій. Теоретичні підходи до аналізу ситуації, розвинуті зарубіжними вченими, менш зосереджені на таксономії ситуацій і більше – на їх внутрішній структурі, розглянутій у динаміці розвитку.

Як і сучасні вітчизняні соціально-психологічні підходи до аналізу соціальної ситуації, зарубіжні підходи ґрунтуються на класичному визначенні ситуації, даній Вільямом Томасом 1928 р., сформульованого як: «Якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони реальні у їх наслідках» [9], формулювання, що набуло значення фундаментального принципу в американській соціології та «соціологічній» соціальній психології.

Дане визначення В.І.Томаса стало підсумковим порівняно із більш ранніми його роботами. Так, більш розширено він визначав соціальну ситуацію в роботі «Неприспосована дівчинка» 1923 р.: у повсякденному житті у межах соціальних світів будь-яке визначення ситуації впливатиме не тільки на сьогоднішнє, але й, щоразу після ряду/серії таких визначень, на «цілу політику життя та індивідуальність індивідуума безпосередньо» [10]. Він підкреслював основну роль ситуації при виявленні соціального світу, «в якому суб'єктивні враження можуть проектуватися на життя і таким чином стають реальними як проектори» [11]. В цілому, для Вільяма Томаса, який започаткував ситуаційний аналіз в психології, визначення ситуації є першим кроком у конструюванні соціальної дійсності. За ним, (1) термін «ситуація» повинен визначати, яка саме подія або випадок має набути визначення як ситуація; (2) таке визначення ситуації має відповідати, або хоча б не суперечити всьому сьогоденню; (3) таке, «поділюване», визначення ситуації досягається через символічні взаємодії.

Таким чином, поняття «визначення ситуації» описує процес, яким рухаються люди, намагаючись досягти соціальні ситуації, в яких вони опиняються, та включає вибори тих цінностей та норм, що визнаються релевантними у цих процесах соціальної взаємодії. Це тісно пов'язує розуміння «визначення ситуації» з такою течією, як символічний інтеракціонізм, в якому воно має тенденцію зосереджуватись на людях, які знаходяться в ситуації, аніж на тих визначеннях ситуацій, які ці люди продукують.

Як показує короткий ретроспективний аналіз позицій, заявлених протягом час понад 30-річних дебатів щодо антитези «людина – ситуації», основний розлам у них отримав дисциплінарне

вираження, бо означився як розлам між психологією особистості та соціальною психологією. Його історичними коренями стали зокрема формулювання К.Левіна (1935), який визначав поведінку людини як функцію ситуації згідно формули $b = f(p, s)$, маючи на меті поєднати біхевіористські та психоаналітичні підходи до вивчення людської поведінки. Його наголос на тому, що поведінка є функцією людини та ситуації, тим не менше зосереджувався на силі ситуаційного впливу і демонстрації того, як легко вона може бути змінена короткотерміновими маніпуляціями оточуючим середовищем, оскільки «Соціальний контекст створює сили, які виробляють або обмежують поведінку» [12].

Надалі ці дискусії були продовжені: їх основним питанням лишалося питання про внесок фактора «людини» чи ситуативних факторів у визначення людської поведінки. Вони виходили з низки досліджень американських психологів 1930-1940 рр. (як Hartshorne & May, 1928 [13]; Lewin, Lippitt, & White, 1939 [14]; Newcomb, 1929 [15]), що підривали уявлення про відносну важливість індивідуальності, визнаючи «ситуаційні» фактори.

Основу сучасних соціально-психологічних підходів до розуміння ситуації склала робота В. Мішеля 1968 р. [16], з аналізом корпусу тогочасної літератури, присвяченої крос-ситуативній послідовності поведінки. Зроблені ним висновки про низьку причинну роль рис індивідуальності у ситуації надалі розвинули Л.Росс та Р.Нісбет, набувши радикального вигляду у їх класичній роботі «Людина і ситуація» [12], що отримала оцінки «маніфесту ситуаціонізму». Як відомо, вони припустили, що в низці ситуацій роль індивідуальних рис є гранично слабкою: настільки, що «в більшості ...нових ситуацій неможливо передбачити з певною точністю, як конкретні люди будуть на них відповідати» [12]. Підтриманий і розвинутий ними погляд про низьку крос-ситуативну послідовність рис індивідуальності, хоч і не спростовує їх причинної ролі, однак відмовляє їм у пояснювальному потенціалі, розглядаючи їх як пояснювально неповноцінні. Загалом, отримані та наведені у цій та інших подібних роботах дані кинули виклик уявленням про силу персонологічних факторів у поясненні людської поведінки.[17]

В цілому, дослідники доходять думки про два «ситуаціоністські виклики» теоріям психології особистості у їх поясненні людської поведінки. Це, по-перше, низька крос-ситуативна послідовність рис індивідуальності, проявлена у експериментально отриманих даних; та, по-друге, підкреслена сила ситуативних факторів у детермінації людської поведінки. Так, за Россом та Нісбетом, «...маніпуляції безпосередньою соціальною ситуацією можуть зруйнувати (уявлення про) важливість типів індивідуальних розходжень у рисах особистості або диспозицій, які звикли вважати детермінантами соціальної поведінки» [12. р. XIV].

Водночас, в ті ж 1980-ті проводилась і низка досліджень, спрямованих на апологію диспозиційного підходу: на підтвердження та демонстрацію того, як відносна прогнозуюча сила у ситуації залежить і від особистості. Зокрема дослідження Д.Бем та А.Аллен [18] показало, як окремі люди в окремих рисах демонструватимуть більшу крос-ситуативну послідовність, аніж інші. Диспозиції індивідуальності, що мають для особистості вищу значущість, є інтегральними для її життєвих цілей, впливатимуть на її поведінку в певних ситуаціях більш помітно, аніж інші диспозиції. Детальне дослідження дихотомії «людина-ситуація» також включає серединну точку зору, яку запропонували Д. Магнусон та Н.Ендлер 1977 р. [19] і які наполягали на розгляді поведінки людини як зумовленої взаємодією індивідуальних та ситуативних факторів. На їх думку, вивчення розвитку людини, розуміння й прогнозування її поведінки неможливе поза врахуванням ситуації та її елементів. Це надавало дослідженню соціальних ситуацій значення перспективи для розвитку і теоретичної, і практичної психології.

Як відзначає відомий американський психолог Е.Т.Хіггінс, ці позиції мали зворотну реакцію від психологів, прихильних до класичних уявлень, згідно яких основні якості людини є незалежними та непов'язаними з ситуаціями. Для дискусії по проблемі «людина в ситуації» це мало наслідком приписування причинних повноважень або ситуативним, або персонологічним факторам. Самі концептуальні спрямування персонологів – пошук сталих основних людських характеристик, – вимагав уникнення мінливості, уведеної поняттям ситуації, замість зосередження й осмислення цієї мінливості. З цієї перспективи роботи тих психологів особистості, які всерйоз зайнялись опрацюванням мінливості людської поведінки від ситуації до ситуації, та обговорювали проблему включення ситуації в концепцію й оцінку сталості, були розцінені як спроба «поховати» індивідуальність як поле дослідження та теоретичну концепцію [20]. Приблизно так, за оцінками

американських психологів-ситуаціоністів, і прочитувалась одна з базових для цього дослідницького поля праць В. Мішеля «Індивідуальність та Оцінка», часто розцінювана як спрощення «сили людини» та важливості індивідуальності у ситуаціях, та неправомірне роздуття значення ситуаційних впливів на індивідуальність.

Е.Т. Хіггінс розцінює ці підходи як концепцію «нульової суми» між індивідуальністю та ситуацією, відзначаючи, що саме вона була базовою для тривалих, пролонгованих дебатів «людини проти ситуації» та навпаки, які тривали протягом 1970-х та до початку 1980-х рр. Одним із їх наслідків стало розширення вже згаданого суб-дисциплінарного розколу в психологічній науці. Психологи індивідуальності продовжували шукати послідовність людини без ситуації, тим часом як соціально-психологічні дослідження спрямовувались на демонстрації сили ситуацій [12]. Наслідком цих дебатів стала поволі визнавана потреба розглядати обидві групи факторів, яка спочатку формувалась як винятки – про що сказали зокрема В.Флісон, К.Ванстіландт та І. Ван Мекелен, Д.Московіц тощо) [21 – 23].

Тим не менше, дискусії з приводу можливостей персонологічного або ж ситуаційного пояснення «людини в ситуації» досі лишаються актуальними. Показовою є точка зору одного з авторитетних дослідників цього питання, уже згаданого Е.Т. Хіггінса, одна з останніх праць з цього питання була опублікована під промовистою назвою «Чи забезпечує індивідуальність унікальні пояснення поведінки?» [20].

Його позиція ґрунтується на тих можливостях, що надаються психологічними концепціями. Зокрема, Т. Хіггінс пропонує включати у ситуативний підхід основні соціальні, пізнавальні і мотиваційні процеси (як це пропонував Волтер Мішель в роботі 1973 р. [24]), передовсім розгляд того, як людина кодує, оцінює ситуації (включаючи і людину, і самість) та вірування, передчуття, цілі та саморегулюючі компетентності, які стали активізованими в межах людини в безперервному потоці взаємодії із ситуаціями. Такий підхід виділяє основні психологічні процеси, які могли б вести людей до інтерпретацій значення ситуацій їх характерними способами, і це могло б пов'язати їх певні, відмітні зразки поведінки зі специфічними типами умов і ситуацій потенційно передбачуваними способами. Таким чином, Т. Хіггінс пропонує змістити фокус дослідження з широких описів рис (без ситуацій) до більшої кількості компетентних ситуацією характеристик людей.

Отже, аналіз «ситуаціоністських» позицій, що були заявлені в зарубіжних, передовсім американських, соціально-психологічних підходах покаже, що основним каменем спотикання розпочатих з 1930-х та триваючих до початку 1980-х рр. дискусій була антитеза персонологічних та ситуаційних факторів у визначенні та прогнозуванні людської поведінки. Тоді як із 1980-х починають формуватися інтегральні моделі аналізу «людини-в-ситуації», за визнання того, що традиційні розрізнення між особистими, ситуативними та інтеракційними детермінантами людської поведінки лишатимуться прийнятними – у відповідних методологічних контекстах. І саме ці моделі становлять для нас особливий інтерес.

Зокрема підхід, що розглядає «людину й ситуацію» через призму основних психологічних процесів як таких, що змушують людей інтерпретувати значення ситуацій їхніми характерними способами – надає можливість співвіднести їх результуючу специфіку та характерні патерни поведінки зі специфічними типами умов/ситуацій потенційно передбачуваними способами [25]. Таким чином фокус досліджень зміщується із концептуального протистояння людини та ситуації на аналіз відмінностей та стабільності, які характеризують соціальні, пізнавальні й емоційні процеси індивіда. За такого бачення індивідуальності, коли різні ситуації набувають різних значень для тієї ж самої людини (продукуючи різновиди оцінок, очікувань, вірувань, афектів, цілей та поведінкових сценаріїв), вони ймовірно, активізують специфічні зміни у ставленні до наступних ситуацій. У підсумку, теоретичних причин очікувати, що людина викаже подібну поведінку у різних психологічних ситуаціях (якщо вони для неї функціонально не еквівалентні за значенням), немає.

Даний підхід, його обстоює В. Мішель, ґрунтується на базовому понятті патерну поведінки людини у ситуації. Так, за співставного рівня типу поведінки (наприклад, агресії) дві людини можуть відрізнитися у патернах її прояву (хтось може бути агресивний у взаємодії із залежними від нього людьми й неагресивний у взаємодіях із людьми, які мають владу над ним; інша ж людина продемонструє зворотне). Відповідно, такі поведінкові патерни, зумовлені взаємодіями у ситуаціях, можуть бути шляхом до вивчення індивідуальних особливостей людей у ситуаціях, забезпечуючи

розуміння їх спонук, цілей тощо. Підхід ґрунтується на уявленні, що люди характеризуються відмітними й стійкими патернами мінливості поведінки у крос-ситуативному вимірі.

Даний підхід не є єдиним, що має на меті зінтегрувати вказані характеристики в одному спільному теоретичному проекті. Наприклад, сучасні дослідники вказують, що традиційні розрізнення між особистими, ситуативними та інтеракційними детермінантами людської поведінки не лише можуть бути цілком прийнятними – у відповідних контекстах, але й підкріплені сучасними дослідженнями. Так, концентрація на ситуативних змінних робить внесок у дослідження індивідуальності, бо формує необхідність: (1) таксономії індивідуальних особливостей, які б систематично поєднувалися з ситуативною інформацією; (2) ясного й чіткого розрізнення факторів сприйняття ситуації та факторів реакції на ситуацію; (3) аналізу динамічного характеру визначення ситуації, як побудованого, підтримуваного та змінюваного в інтерактивному режимі [26].

Однією з причин утруднень зваженого проектування досліджень людини-в-ситуації дослідники визнають методологічні фактори.

Різні методологічні традиції психології індивідуальності та соціальної психології призводять до того, що соціальні психологи при проектуванні емпіричних досліджень, як правило, обирають максимально впливовий ситуаційний фактор та порівнюють сукупну поведінку в присутності цього фактора, поєднуючи вивчення сукупної поведінки за його відсутності. Натомість, психологія особистості, як правило, вивчає діапазон особистостей: від тих, яким обрана специфічна риса притаманна найбільшою мірою, до тих, яким вона ж притаманна найменше, й порівнюючи з більшістю людей, які розміщуються посередині цього континууму. Наступним кроком є кореляція діапазону рівня риси з діапазоном поведінки, яку індивіди демонструють у специфічній ситуації. В цілому, порівняння максимально різних ситуацій («соціальна» традиція) матиме більший ефект, ніж персоналістична традиція [26]. Тому рівноцінне порівняння факторів ситуації та індивідуальних факторів потребуватиме або ж вибору надзвичайних ситуацій, або ж надзвичайних людей; і навіть тоді такий проект мав би результатом лише потенційну прогнозовану силу ситуаційних та/або індивідуальних факторів, але не прямий детермінаційний вплив, оскільки ситуаціями можна керувати експериментально, тоді як індивідуальними рисами – ні. Саме ця методологічна ситуація, на думку Б. Малле, є причиною того, що дихотомія «людина – ситуація», виросла до масштабів дисциплінарного конфлікту, і має мало шансів бути вирішеною дослідним шляхом.

І ситуаціоністські, і персонологічні пояснення мають власні обмеження. Диспозиційна концепція особистості зосереджена на тому, що риси можуть пояснити зміни чи варіації навколо існуючого рівня реакції – наприклад, чому деякі люди більш слухняні, аніж інші, – але не сам цей рівень. Ситуаціоністські пояснення також є обмеженими, оскільки в цілому вважають пояснення індивідуальної поведінки нереалістичною метою [12], натомість намагаючись формулювати закони сукупної поведінки, які є імовірнісними за певних прийнятих обмежень. У строго ситуаціоністських підходах особистість являється випадковою змінною; а реалізація такої дослідницької програми зводима до передбачення того, що зробить середня людина (що часто має умовну цінність в застосуванні до конкретної людини).

Концептуальний внесок психології індивідуальності в ситуаційний аналіз полягає в тому, що індивідуальну поведінку (те, чому деякі люди демонструють певні види поведінки, а деякі їх, навпаки не проявляють) пояснюють фактори індивідуальних відмінностей. Так, деякі люди є більш чутливими до проявів влади чи авторитету та більш слухняними; інші є дуже співчутливими і сприйнятливими до опосередкованого болю, отже, ймовірно, демонструватимуть меншу слухняність. В цілому, незалежно від того, як саме осмислюються та концептуалізуються індивідуальні відмінності (оскільки дискусії щодо природи індивідуальних відмінностей і того, за допомогою чого вони найповніше описуються – рисами, цілями, звичками тощо, тривають) ситуативні та персонологічні пояснення соціальної поведінки, на думку дослідників, не конкурують одні з одними, оскільки просто відповідають на два різні питання.

Ситуаційні фактори пояснюють сукупну поведінку – чому так чинить N-на кількість людей?; натомість індивідуальні відмінності пояснюють розбіжності у межах сукупності. Тому кожен тип відповіді адекватний з огляду на певне питання і неадекватний при відповіді на інше. Таким чином, можна зробити висновки про те, що визнана сила ситуаційних факторів неспроможна підірвати цінності пояснень індивідуальних відмінностей [26].

Сучасні дослідники взаємовідношення людина – ситуація наголошують, що на концептуальному рівні розгляду ситуаційні фактори та індивідуальні фактори рідко є конфліктними – натомість, вони нерозривно пов’язані у їх внеску в теорії суспільної поведінки. Відповідно, будова психологічної теорії має включати оцінку відмінного внеску кожного з цих факторів й використовувати пояснювальну силу їх інтеграції. Такий концептуальний аналіз включає й аналіз суперечності «ситуації» та «людини». Як відзначає Б. Малле, аналіз значення та зв’язку таких фундаментальних понять, як ситуація, процес людини та індивідуальні відмінності, показує зони їх потенційних конфліктів, демонструючи випадки, у який один фактор спроможний конкурувати з іншими [26]. Водночас такий аналіз спроможний забезпечити й бачення тих різних і додаткових внесків, які дослідження з опорою на ці різні фактори вносять у актуальні психологічні теорії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ситуаційний аналіз в психології має за собою довгий шлях розвитку і має сформульовані змістовні і цікаві методичні пропозиції. Не всі їх ми згадали у цьому тексті – наприклад, довгу й цікаву традицію неоінституціоналізму, пов’язану з таким напрямком соціально-психологічних досліджень як символічний інтеракціонізм, що мав власні й цікаві підходи до розуміння людини в ситуації, та методичні пропозиції це вивчити, ми тут не представляли. Тому доволі прикро, коли наші фахові уявлення про людину-в-ситуації обмежуються згадками про праці Росса та Нісбета, оприлюднені понад чверть сторіччя тому.

Можливості застосування ситуаційного аналізу для вирішення психологічних задач у межах української психологічної науки зараз виглядають доволі обмеженими. І сам ситуаційний підхід мало присутній у тезаурусі фахівців, і його методичні ресурси представлені недостатньо. Через що операціоналізувати його, застосувавши до актуальних для нас соціальних ситуацій може здатися важкою задачею, і, так би мовити, справою майбутнього. Водночас, починати думати і працювати у цьому напрямку потрібно вже зараз. Питання колективних групових «визначень ситуації» зараз, коли конкуренція таких визначень стає важливою складовою не лише нашого повсякдення, але й агресивного інформаційного впливу, змушує рухатися саме в цьому напрямку. Основна пропозиція ситуаційного аналізу в психології – робота з груповими визначеннями та поведінкою, на відміну від прийнятих та поширених в нас персоніологічних – актуалізує цей напрямок, і робить його запитуваним як зараз, так і в близькому майбутньому.

Список використаних джерел

1. Карпенко, Зіновія. Аксіопсихологічне спростування деструктивних ідеологем тоталітарних соціумів // Психологія особистості. – 2014. – № 1 (5). – с. 55-66 / http://ps.pu.if.ua/2014_5/2014_5/PDF/8.pdf
2. Скорик М.М. Принцип ситуаціонізму та можливості його застосування в поясненні і передбаченні соціальної поведінки, 2016 (рукопис)
3. Кабаченко Т.С. Психология управления человеческими ресурсами. – СПб: Питер, 2003. – 400 с.
4. Зарай Л.Д. Опанування як умова забезпечення психологічної безпеки особистості (е-публікація) /<http://www.pu.if.ua/depart/PedagogicalPsychology/resource/file/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B9%20%D0%9B-%D0%9E%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>
5. Соннад С.Р. Натуралистическое наблюдение / naturalistic observation // Психологическая энциклопедия. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_psychology/548/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5
6. Скорик М.М. До визначення поняття «ситуація» // Особистісні та ситуативні детермінанти поведінки і діяльності людини. – Донецьк, 2008.
7. Pam M.S. What is situational analysis? // Psychology Dictionary. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://psychologydictionary.org/situational-analysis/> (дата звернення 30.03.2016)
8. William I. Thomas, The Child in America: Behavioral Problems and Programs. New York: Knopf, 1928: 571–572.
9. William I. Thomas, The Unadjusted Girl. With Cases and Standpoint for Behavioral Analysis N.Y.: Evanston; London: Harper & Row, 1967: 42. /
10. William I. Thomas, Social Behavior and Personality. Contribution of W.I.Thomas to Theory and Social Research. Edmond H. Volkart [ed.] N.Y.: Social Research Council, 1951: 14
11. Ross, L., & Nisbett, R. E. (1991). The person and the situation: Perspectives of social psychology. New York: McGraw-Hill, P. XIV.
12. Hartshorne, Hugh and May, Mark A. Studies in Deceit: Studies in the Nature of Character. New York: The Macmillan Company, 1928.
13. Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates." Journal of Social Psychology, 10, 271-299.
14. Newcomb, T. M. Consistency of certain extrovert-introvert behavior patterns in 51 problem boys. New York: Columbia University, Teachers College, Bureau of Publications, 1929.

15. Mischel, W. Personality and assessment. New York: Viley, 1968.
16. Bertram F. Malle. The person and the situation: A conceptual analysis of their roles in theories of social behaviour // http://darkwing.uoregon.edu/~bfmalle/issues/person_situation.pdf
17. Bem, Daryl J. and Allen, Andrea. On predicting some of the people some of the time: the search for cross-situational consistencies in behavior / Psychological Review 1974, Vol. 81, No. 6, pp. 506-520. / http://pages.ucsd.edu/~nchristenfeld/DoG_Readings_files/Class%204%20-%20Bem%201974.pdf
18. Magnusson, D., & Endler, N. (1977). Interactional psychology: Present status and future prospects. In D. Magnusson & N. Endler (Eds.), (pp. 3-36). Personality at the Crossroads: Current issues in interactional psychology. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
19. Higgins. E. Tory. Does Personality Provide Unique Explanations for Behaviour? Personality as Cross-Person Variability in General Principles// European Journal of Personality Eur. J. Pers. 14: 391±406 (2000) / <http://www.columbia.edu/cu/psychology/higgins/papers/higgins%202000%20personality.pdf>
20. Fleenon, William. Toward a structure- and process-integrated view of personality: Traits as density distributions of states. / Journal of Personality and Social Psychology, Vol 80(6), Jun 2001, 1011-1027. / <http://personality-project.org/revelle/syllabi/classreadings/fleeson.2001.pdf>
21. Vansteelandt, K., & Van Mechelen, I. (2006). Individual differences in anger and sadness: In pursuit of active situational features and psychological processes. Journal of Personality, 74, 871-910.
22. Moskowitz, D. S..Cross-situational generality and the interpersonal circumplex. Journal of Personality and Social Psychology, Vol 66(5), May 1994, 921-933.
23. Mischel, Walter. Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality // Psychological Review 1973, Vol. 80, No. 4, 252-283 / http://psych.colorado.edu/~carey/courses/psyc5112/Readings/psnSituation_Mischel01.pdf
24. Mischel, Walter. Toward an integrative science of the person // Annu. Rev. Psychol. 2004, <http://www.unige.ch/fapse/emotion/announcements/Mischel.Pdf>
25. Bertram F. Malle. The person and the situation: A conceptual analysis of their roles in theories of social behaviour // http://darkwing.uoregon.edu/~bfmalle/issues/person_situation.pdf

References transliterated

1. Karpenko, Zinovija. Aksiopsychologichne sprostuvannya destruktyvnyh ideologem totalitarnyh sociumiv // Psihologija osobystosti. – 2014. – № 1 (5). – P. 55-66 / http://ps.pu.if.ua/2014_5/2014_5/PDF/8.pdf
2. Skoryk M.M. Pryncyp sytuacionizmu ta mozhyvosti jogo zastosuvannya v pojasnenni i peredbachenni social'noi' povedinky, 2016 (rukopys)
3. Kabachenko T. S. Psihologija upravleniya chelovecheskymy resursamy. – SPb: Pyter, 2003. – 400 p.
4. Zagraj L.D. Opanuvannya jak umova zabezpechennja psihologichnoi' bezpeky osobystosti (e-publikacija) // <http://www.pu.if.ua/depart/PedagogicalPsychology/resource/file/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B9%20%D0%9B-%D0%9E%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>
5. Sonnad S. R. Naturalisticheskoe nabljudenie / naturalistic observation // Psihologicheskaja jenciklopedija. [Elektronnij resurs] : [Veb-sajt]. – Rezhim dostupu: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_psychology/548/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5
6. Skoryk M.M. Do vyznachennja ponjattja «sytuacija» // Osobystisni ta sytuatyvni determinanty povedinky i dijali'nosti ljudyny. – Donec'k, 2008
7. Pam M.S. What is situational analysis? // Psychology Dictionary. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://psychologydictionary.org/situational-analysis/> (дата звернення 30.03.2016)
8. William I. Thomas, The Child in America: Behavioral Problems and Programs. New York: Knopf, 1928: 571–572.
9. William I. Thomas, The Unadjusted Girl. With Cases and Standpoint for Behavioral Analysis N.Y.: Evanston; London: Harper & Row, 1967: 42. /
10. William I. Thomas, Social Behavior and Personality. Contribution of W.I.Thomas to Theory and Social Research. Edmond H. Volkart [ed.] N.Y.: Social Research Council, 1951: 14
11. Ross, L., Nisbett, R. E. (1991). The person and the situation: Perspectives of social psychology. New York: McGraw-Hill, P. XIV.
12. Hartshorne, Hugh and May, Mark A. Studies in Deceit: Studies in the Nature of Character. New York: The Macmillan Company, 1928.
13. Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates." Journal of Social Psychology, 10, 271-299.
14. Newcomb, T. M. Consistency of certain extrovert-introvert behavior patterns in 51 problem boys. New York: Columbia University, Teachers College, Bureau of Publications, 1929.
15. Mischel, W. Personality and assessment. New York: Viley, 1968.
16. Bertram F. Malle. The person and the situation: A conceptual analysis of their roles in theories of social behaviour // http://darkwing.uoregon.edu/~bfmalle/issues/person_situation.pdf
17. Bem, Daryl J. and Allen, Andrea. On predicting some of the people some of the time: the search for cross-situational consistencies in behavior / Psychological Review 1974, Vol. 81, No. 6, pp. 506-520. / http://pages.ucsd.edu/~nchristenfeld/DoG_Readings_files/Class%204%20-%20Bem%201974.pdf
18. Magnusson, D., & Endler, N. (1977). Interactional psychology: Present status and future prospects. In D. Magnusson & N. Endler (Eds.), (pp. 3-36). Personality at the Crossroads: Current issues in interactional psychology. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
19. Higgins. E. Tory. Does Personality Provide Unique Explanations for Behaviour? Personality as Cross-Person Variability in General Principles// European Journal of Personality Eur. J. Pers. 14: 391±406 (2000) / <http://www.columbia.edu/cu/psychology/higgins/papers/higgins%202000%20personality.pdf>

20. Fleeson, William. Toward a structure- and process-integrated view of personality: Traits as density distributions of states. / Journal of Personality and Social Psychology, Vol 80(6), Jun 2001, 1011-1027. / <http://personality-project.org/revelle/syllabi/classreadings/fleeson.2001.pdf>
21. Vansteelandt, K., & Van Mechelen, I. (2006). Individual differences in anger and sadness: In pursuit of active situational features and psychological processes. Journal of Personality, 74, 871-910.
22. Moskowitz, D. S. Cross-situational generality and the interpersonal circumplex. Journal of Personality and Social Psychology, Vol 66(5), May 1994, 921-933.
23. Mischel, Walter. Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality // Psychological Review 1973, Vol. 80, No. 4, 252-283 / http://psych.colorado.edu/~carey/courses/psyc5112/Readings/psnSituation_Mischel01.pdf
24. Mischel, Walter. Toward an integrative science of the person // Annu. Rev. Psychol. 2004, <http://www.unige.ch/fapse/emotion/announcements/Mischel.Pdf>
25. Bertram F. Malle. The person and the situation: A conceptual analysis of their roles in theories of social behaviour // http://darkwing.uoregon.edu/~bfmalle/issues/person_situation.pdf

Skoryk M.M. Opportunities of situational analysis in social-and-psychological research. The paper has written, by taking to the notice intense advantages of dispositional explanations in a variety of social psychology works that fixed by author and her colleagues on the material of gender studies in psychology. Presented contemporaneous stage of personologic-situational discussions for identification of opportunities and constraints situation analysis in the native social and psychological science. The first part contains a brief retrospective view of historical discussions relatively "social situation" as a concept; situational explanations as a reserve for spreading prognostic psychology opportunities. It describes the dynamics of professional discussions concerning low or no cross-situational successive personality traits, that proclaimed in the experimental data; power of situational factors in the determination of human behavior and the "situationist reasons" to theories of psychology of personality, in their explaining of human behavior. The second part contains theoretical consideration "human-in-situation" in her contemporary psychological interpretation, and regard separate integrated model of situational psychological analysis that proposed in it. Provides that the disposition of the personality triets on situationality and that's why some people shows higher cross-situational consistency than others.

Keywords: situation, situational analysis, personology, disposition concept of personality.

УДК: 159.9.018:321.01:342.25

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МОТИВУ ВЛАДИ

Т.В. Скрипаченко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Запорізький національний університет
knopus75@mail.ru

Скрипаченко Т.В. Психологічний аналіз мотиву влади. Влада – це психологічний, соціологічний та політичний феномен. Влада завжди передбачає вплив однієї людини на іншу за умови виконання вимог першої. Дослідження психологічних особливостей влади, її впливу на особистість можна здійснювати через використання біхевіористського, неофрейдистського підходів, з точки зору її політичних особливостей та соціальних витоків. Особливу увагу дослідженню мотиву влади приділив ще А.Адлер, який вважав, що прагнення до влади є основною рушійною силою особистості, джерелом її особистісної активності. Проте наголошував, що прагнення до влади виникає внаслідок почуття неповноцінності, яке характерно для всіх людей. В статті представлені також і інші підходи до розуміння феномену влади (С. Вятр, Е. Фромм, Х. Хекгаузен, К. Хорні). Аналіз підходів до проблеми показав, що психологічні джерела та особливості мотиву влади узгоджуються із розумінням та особливостями розвитку самої особистості, системою її цілей та цінностей, основних потреб та всієї мотиваційної сфери.

Ключові слова: влада, мотивація влади, вплив, об'єкт влади, суб'єкт влади, алгоритм влади, структура влади.

Скрипаченко Т.В. Психологический анализ мотива власти. Власть – это психологический, социологический и политический феномен. Власть всегда предполагает влияние одного человека на другого при условии выполнения требований первого. Исследование психологических особенностей власти, ее влияния на личность можно осуществлять через использование биохевиористического, неофрейдистского подходов, с точки зрения ее политических особенностей и социальных истоков. Особое внимание мотивам власти уделил еще А. Адлер, который считал, что стремление к власти является главной движущей силой личности, источником ее личностной активности. Однако обращал внимание на то, что стремление к власти возникает вследствие чувства неполноценности, которое характерно для всех людей. Однако отмечал, что стремление к власти возникает вследствие чувства неполноценности, которое характерно для всех людей. В статье представлены также и другие подходы к пониманию феномена власти (С. Вятр, Э. Фромм, Х. Хекгаузен, К. Хорни). Анализ подходов к проблеме показал, что психологические истоки и особенности мотива власти согласуются с пониманием и особенностями развития самой личности, системой ее целей и ценностей, основных потребностей и всей мотивационной сферы.

Ключевые слова: власть, мотивация власти, влияние, объект власти, субъект власти, алгоритм власти, структура власти.